

Хлюпіна О. С.

*Харківський національний університет будівництва і архітектури***НОВІТНЯ АРХІТЕКТУРА УКРАЇНИ (1990-і– 2010-і рр.):
ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ**

Постановка проблеми. Новітня архітектура все ще лишається історією відомих митців та окремих об'єктів. Вона не узагальнена і функціонує як, повсякденне та невід'ємне від новітнього оточення явище. Історія її становлення в більшості уявляється дослідниками як лінійна структура, що сформована послідовною зміною стилістики, еволюцією форми тощо.

Так, російський дослідник К. Самойлов вважає, що новітня архітектура має низку апріорних рис, що зумовлюють її вкрай повільне та поверхове осмислення. Серед них вчений називає і швидкі темпи розвитку архітектурного середовища, і особливості формоутворення об'єктів через зміну соціально-економічних та світоглядних орієнтирів та ін. Тому, на думку К. Самойлова, актуальна архітектура усе ще перебуває «на стадії фотофіксації» та виявлення головних тенденцій та закономірностей, що пояснює надмірну увагу дослідників до крупних, унікальних об'єктів та фактично відсутність дослідницького потягу до малих форм та реконструкцій [1].

Основна частина дослідження. Дослідження архітектурної творчості 1990-2010 рр. триває практично із часу розпаду Радянського Союзу. На сьогодні у цьому процесі спостерігається кілька виразних тенденцій, що в узагальненому вигляді можна представити як взаємодію трьох напрямів аналізу проектно-архітектурного життя, а саме:

- дослідження трансформаційних процесів цього часу (трансформація радянського архітектурного концепту у пострадянський, а надалі – у новітні форми архітектурного мислення);
- дослідження архітектурних шкіл та напрямів кінця ХХ – початку ХХІ ст. (як традиційних, що успадкували архітектурно-мистецьку практику попередніх десятиліть, так і новітніх, що виникли у

вигляді реакції на трансформаційні процеси зламу століть);

- аналіз архітектурних ідей, концепцій та програм, що стали наскрізними для історії сучасного архітектурного мислення, по суті формуючи теоретичні підвалини проектно-архітектурної практики сьогодення.

Вочевидь, зазначені напрямки відповідають трьом основним концептуальним рівням осмислення (дискурсу) ролі та місця творчих, авторських лакун в межах архітектурно-мистецької спадщини України кінця ХХ – початку ХХІ ст., зокрема серед них виділимо: функціональний рівень; інституційно-особистісний рівень та концептуальний.

В межах вищезазначеної схеми, сам процес дослідження актуальних напрямків та творчих концепцій в архітектурі України 1990-2010 рр. набуває завершених, узагальнених форм, а його результати можуть бути застосовані у різних галузях архітектурної творчості.

Дослідження трансформаційних процесів к. ХХ – поч. ХХІ ст. посідає одне з провідних місць в сучасному архітектурному мисленні. Даній проблемі присвячено кілька спеціальних монографічних досліджень як в Україні, так і за кордоном, що свідчить про відповідний рівень узагальнення проблеми та її синтетичний дослідницький характер. З іншого боку, до сьогоденішнього часу лишаються практично відкритими або недостатньо дослідженими низка важливих напрямів у дослідженні трансформаційного періоду в історії архітектури України:

- еволюція творчих концепцій;
- радянський та пострадянський архітектурно-мистецькі контексти, їх розмежування та взаємодія.
- проблема пошуку національно ідентичної архітектури (архітектурної ідеї).

Так, одним з найбільш дискусивних лишається питання співіснування радянських та пострадянських форм і концепцій в межах новітньої архітектури України. При цьому варто мати на увазі, що вивчення архітектурної ідентичності в її радянських (переважно тоталітарних) формах є достатньо вагомою основою для осмислення трансформаційного процесу в цілому [2].

Особливо важливим періодом вважає пострадянський час А. Іконніков [3], на його думку, будівельна галузь лишилася в 1990-х чи не єдиною сферою у пострадянських економіках, що зберегла свою життєздатність, на тлі якісних змін щодо умов та мети архітектурного процесу. В цілому, пострадянський архітектурний концепт розглядається вченим у річищі трьох трансформацій: концептуальної, що виявила себе у пошуку нової архітектурної мови, спробах «підкорити нову ситуацію своїй власній парадигмі»; компенсаторної, в межах якої пострадянська архітектура намагалася «увійти до гри за загальноприйнятими правилами»; індустріально-виробничої, яка відповідала за «узгодження різноспрямованих устремлінь індивідуалізувати кожне місце та кожен об'єкт» та водночас «не втратити переваги індустріалізації будівництва». Іншими словами, узгодити в рамках нової парадигми архітектури приватне із державним [3].

До сьогоденного часу лишається остаточно не узгодженим питання хронологічних рамок пострадянської архітектури. З огляду на існуючі дослідження, цілком очевидно, що традиційна хронологічна лакуна 1991-1995 рр. є недостатньою для пояснення цілої низки явищ та процесів, що формують наше уявлення про пострадянський розвиток архітектури в Україні.

Наприклад, О. Буряк, аналізуючи ідейно-стильову еволюцію радянської архітектурної школи, окрему увагу звертає на проблему її саморефлексії. У такому ракурсі співставлення циклічних «корекцій курсу» чергової партійної номенклатури із конкретними змінами в архітектурній теорії та практиці, дозво-

ляють йому виділити в історії вітчизняної архітектури другої половини ХХ ст. чотири моделі, серед яких пострадянська модель, «починає формуватися з середини 1980-х рр.» [4].

Такий висновок суттєво корегує уявлення про сутність трансформаційних процесів в архітектурі, оскільки не лише уточнює хронологічні параметри так званого перехідного часу в історії сучасної архітектури України, але й відсуває до середини 1980-х рр. початок архітектурного постмодернізму, що, на думку О. Буряка, починає визрівати в рамках трансформації архітектурної освіти: «Те, що ми починали робити у 80-ті роки, має чітку постмодерністичну спрямованість – в специфічно архітектурному розумінні постмодернізму, зміст якого А. Шокурова надто точно висловила терміном «контр-новітня архітектура». Зміст трансформації освіти – не в еkleктичному салаті із різночасових форм та прийомів, а у свідомому демонтажі тоталітарної педагогічної та проектної методології» [5].

На наш погляд, пострадянське в архітектурі слід розглядати у двох контекстах:

- проблемно-хронологічному, що трактує феномен пострадянської архітектури як такий, що має відповідну тривалість у часі (1991-1995 рр.) та локалізацію у просторі (колишні радянські республіки);
- ідейно-концептуальному, який представляє пострадянську архітектуру як комплекс ідей та уявлень, що мають позачасові параметри, а відтак побутують в архітектурному мисленні до сьогоденного часу.

Дослідження архітектурних шкіл та напрямів є наступним етапом в осмисленні явища актуальних напрямків та творчих концепцій в архітектурі України (1990-2010 рр.). Його реалізація на інституційно-особистісному рівні пов'язана із цілою низкою особливостей, що виникають як поєднання кількох векторів дослідження проблематики: від аналізу творчої діяльності видатних теоретиків та практиків архітектури, до осмислення

діяльності вітчизняних архітектурних шкіл та інституцій.

Як засвідчує аналіз джерел та літератури із нашої проблематики, формування та розвиток архітектурних шкіл та напрямів є ще одним прикладом систематичної уваги дослідників до питань становлення сучасного архітектурного мислення. В межах нашої хронології слід відмітити праці О. Буряка, А. Іконнікова, О. Малиновської, Г. Петришина та ін., що сформулювали основні вектори руху проблеми, визначили її найбільш критичні вузли та проблемні рівні [6].

В рамках зазначеної проблеми ми схильні відокремити три основні аспекти, що в історичних обставинах 1990-2010 рр. визначили характер дослідження сучасної архітектури України:

- інституційно-організаційна проблема, в рамках якої відбувається осмислення питань підготовки архітектурних кадрів та питання «програмування» фахівця-архітектора;
- проблема авторського архітектурного концепту, що моделює дослідження сучасної архітектури України на особистісному рівні;
- проблема стилістичної організації архітектурної школи, що виявляється через аналіз конкретних проектних рішень та об'єктів.

Концептуальний рівень узагальнення архітектурно-мистецької спадщини 1990-2010 рр. На відміну від інших проблем, історіографія авангардних, передових для свого часу напрямків в рамках сучасної архітектури має дещо іншу структуру та характер. Проникнення модерних ідей та творчих рішень до радянського наукового простору розпочалося масово наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Значення цих робіт для історії становлення сучасного бачення архітектурного процесу в Україні 1990-2010 рр. важко переоцінити. Наприклад, як вважає О. Криворучко, «найбільший вплив на формування уявлень про деконструкцію в архітектурі і течію деконструктивізму в пострадянському просторі справили критичні статті Ч. Дженкса, Ф. Джонсона, М. Фіглі», [7] тобто перекладна наукова та науково-

популярна література західних дослідників часів перебудови та пост перебудови в СРСР [8].

У подальшому проблематика актуальних концепцій та сучасних напрямків в архітектурному процесі посіла чи не провідне місце в історико-архітектурних та методологічних дослідженнях.

На нашу думку, зазначена проблема має кілька суттєвих прогалин, що до сьогоднішнього часу залишають ідейно-теоретичні питання в історії розвитку архітектури України кінця ХХ – початку ХХІ ст. актуальними.

Так, насамперед, слід з'ясувати питання еволюції новітніх стилів та напрямів, що стали можливими в рамках архітектурного плюралізму 1990-х – 2000-х рр. в Україні. Додаткову складність до цього непростого завдання привносить і той факт, що радянська архітектура була довгий час відірвана від загальносвітових тенденцій та, в значній мірі, розвивалася за власними еволюційними параметрами. Натомість розвиток архітектури Заходу упродовж ХХ ст. має іншу динаміку, що віддзеркалено у роботах К. Фремптона, Ч. Дженкінса та ін. В їхній рецепції архітектурний поступ має характер переважно лінійної структури, яка послідовно змінює «чіткі форми модернізму та конструктивізму спочатку деконструктивізмом, а потому хай-теком, мінімалізмом та постмодернізмом» [9].

Долучившись до світового архітектурного досвіду у 1990-ті, архітектурний процес в Україні отримав можливість синтезувати радянський та світовий досвід, що, за висловом В. Чепелика, стало водночас «і слабкою, і сильною стороною» вітчизняного поступу архітектури [10].

До вкрай важливих проблем ідейно-теоретичного розвитку архітектури України кінця ХХ – початку ХХІ ст. відноситься проблематика методології та архітектурної мови актуальних напрямів та творчих рішень, що часто потребують певних зусиль для «розшифрування» та «прочитання» (Іконніков).

Окремі ракурси цього питання проаналізовані дослідниками. Наприклад,

М. Розенфельд окреслює загальні контури зазначеної проблеми в межах питання еволюції архітектурної форми: «Спроби охарактеризувати особливості тієї або іншої архітектурно-художньої мови часто призводить до зайвої морфологізації – поверховому сприйнятті стійких візуальних штампів. Натомість в основі концептуальної архітектури покладена філософія, що виходить далеко за межі банальної формотворчості» [11].

Інший дослідник, М. Пучков аналізує семіотичні принципи «прочитання та написання» архітектурних знаків, моделюючи цей процес як своєрідну самостійну архітектурну комунікацію, що не є прямим віддзеркаленням вербальної мови, але в цілому здійснюється за схожими семіотичними принципами [12].

Такий ракурс дослідження надає авторові змогу збагачувати методологію аналізу сучасної архітектури міжпредметним інструментарієм та новими проблемними «вузлами».

Зміна художньої мови, зміна інструментарію та методик проектування, бачаться нам у вигляді єдиного комплексу, що в цілому характеризує ситуацію в сучасній архітектурі України. На початковому етапі (1995-2000 рр.) домінують художньо-стилістичні тенденції, що, ймовірно, віддзеркалюють компенсаторний характер тодішньої архітектурної мови: українське професійне середовище, яка щойно звільнилося від ідеологічних пут, «наздоганяло» (компенсувало втрачене), через знайомство із «ною граматикою архітектури», «трансляванням складних, багаторівневих завдань на метамові, що композиційно виражалось у накладання однієї на одну різних композиційних сіток та формування складних об'ємів, виконаних із застосуванням нових, різнопланових матеріалів» [13].

У подальшому починають домінувати інструментальні аспекти, пов'язані із масовим входженням до практики проектування комп'ютерних технологій. Приміром, В. Мироненко та О. Доценко описують цей процес так: «Архітектори минулих епох були фундаментально

обмежені у своїх методах, позаяк техніка олівця та угольника продукувала відповідний тип архітектурного спрощення. Комп'ютерне моделювання знімає протистояння між процесом створення форми як конструкції та процесом народження форми як образу. Сьогодні архітектор не є обмежений площинними проекціями, він має можливість моделювати відразу тримірний об'єкт» [14].

Українська історіографія проблеми актуальних напрямків та творчих концепцій в архітектурі кінця ХХ – початку ХХІ ст. усе ще знаходиться на етапі формування. Безпосередньою ознакою цього є надмірна увага дослідників до локальних та вузькоспеціальних проблем, практична відсутність узагальнених та синтетичних досліджень.

Серед останніх варто окремо виділити дослідження Л. Стародубцевої «Архітектура постмодернізму: Історія. Теорія. Практика», що замислювалась автором як «привід для архітектурних рефлексій сучасника» [15]. та О. Конопльової «Архітектурна ідея та засоби її формування в творчій діяльності архітектора», що є спробою побудови наскрізного дискурсу актуальної архітектурної творчості в сучасних вітчизняних обставинах [16].

Спробою синтезувати проблематику сучасної архітектури України в межах фахової підготовки архітекторів є навчальний посібник Б. Черкеса та С. Лінди, що присвячено аналізу вітчизняного архітектурного життя кінця ХХ – початку ХХІ століття [17].

На наш погляд, на сьогодні вітчизняна архітектурна думка усе ще кількісно поступається дослідженням тенденцій актуального архітектурного процесу в Російській Федерації, що можна пояснити як інституційними особливостями, так і більш високими темпами техногенності тамтешнього архітектурного середовища. У цьому контексті варто відмітити, що праці С. Іванова, В. Хайта, О. Іконнікова, І. Добрициної, А. Раппопорта та ін. є надзвичайно важливими для проблематики нашого дослідження з точки зору

компаративного та історико-регіонального аспектів аналізу проблеми сучасної архітектури України [18].

Висновки. В цілому, різноманіття стилів, напрямів та творчих концепцій, що упродовж 1990-2010 рр. реалізовувалися в архітектурі України є доволі значною. Проте їхнє дослідження в рамках фахової літератури має цілком очевидні вади, а саме:

1) відсутність узагальненого, синтетичного бачення, в межах якого співіснування різної за природою та конкретними особливостями стилістики, знайшло би своє пояснення на теоретичному та практичному рівнях;

2) зорієнтованість конкретного творчого напрямку на локальні, часто ситуативні завдання, що, в значній мірі, мінімізує потенціал концептуальної архітектури та не дозволяє дослідникові простежити застосування конкретного творчого методу в інших обставинах;

3) відсутність єдиного поняттєво-термінологічного апарату для усебічного аналізу новітньої архітектури, особливо стосовно тих напрямів та концепцій, що мають аналоги в інших сферах гуманітарного (постмодернізм, кібернетика тощо) або природничого знання;

4) надмірна персоналізованість аналізу творчих напрямів та концепцій в сучасній архітектурі України, що, на наш погляд, є природною реакцією фахового середовища на ситуацію концептуальної розмитості архітектурно-мистецької політики як на державному рівні, так і на рівні приватного замовника; новітня архітектура усе ще лишається історією відомих митців та окремих об'єктів.

ЛІТЕРАТУРА:

- Самойлов К. И. Архитектура Казахстана XX века: Развитие формообразования: автореферат дис. ... док. архитектуры: 18.00.01 / Науч.-исслед. ин-т теории архитектуры и градостр-ва Москва, 2004. – 53 с.
- Цапенко М. П. О реалистических основах советской архитектуры. – М.: Гос. изд. литературы по стр. и арх., 1952. – 396 с.; Яралов Ю. Художественный строй советского зодчества. // Архитектура СССР. – 1975. – №11. – С.42-49; Ясиевич В. Е. Национальное и интернациональное в советской архитектуре. // Вопросы формообразования в советской архитектуре. – Киев, 1983. – С.24-30 та ін.
- Иконников А. Архитектура XX века. Утопии и реальность / В 2-х т. – Т.2. – С. 492, 611-643
- Буряк А.П. Эволюция социальных смыслов советского образования. Статья 1. Период с 1945 г. до конца 1960-х. // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті.– Харків: Хдадм, 2000–2001.– № 6–1.– С. 35–42.
- Буряк А.П. От принципов к реализации. Десять лет эксперимента в архитектурном образовании. // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті.– Харків: ХХП, 1997.– №6.– с. 35–38.
- Иконников А. В. Многообразие в единстве. Проблемы формирования школ советской архитектуры 70-80-х гг. // Архитектура СССР. – 1986. – №1. – С.28-35; Малиновская Е. Г. Молодые национальные школы, актуальность и методология исследования. // Проблемы истории архитектуры: Тез. докл. Всесоюз. науч. конф. Суздаль, 1991 г. – М.: ВНИИТАГ, 1990. – С.100-104; Петришин Г. П. Наукове обличчя архітектурної школи Львівської політехніки у 1944–2010 роках / Г. П. Петришин // Архітектура: [зб. наук. пр.] / відп. ред. Б. С. Черкес. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2010. – С. 397-407 – С. 400.
- Криворучко О. Суть і місце деконструктивізму в архітектурі XX століття. – Автореф. кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури – Національний університет "Львівська політехніка", Львів, 2008. – С.6; Тенденции и направления в современной зарубежной архитектуре.- Москва: ВНИИТАГ Госком-архитектуры, 1991.- Выпуск 5. Архитектура деконструктивизма. – 60 с.
- Дженкс, Ч. Язык архитектуры постмодернизма / Ч. Дженкс; пер. с англ. А. В. Рябушина, М. В. Уваровой; под ред. А. В. Рябушина, В. Л. Хайта. М.: Стройиздат, 1985. – 136 с.; Фремpton К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития / К. Фремpton; пер. с англ. Е. Дубченко; под ред. В. Л. Хайта. – М.: Стройиздат, 1990. – 535 с.
- Волегова А. А. Феномен архитектуры нового тысячелетия [Текст] / А. А. Волегова, А. А. Барабанов // Вестник ТГАСУ. – 2008. – № 3 (20). – С. 34-47. – С.37.
- Чепелик В. Український архітектурний модерн. / Упорядник: З. В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.
- Розенфельд М. И. Принцип открытых пространств в архитектуре хай-тек // Вестник Харьковской государственной академии дизайна. – 2007. – № 9. – С. 117.
- Пучков М. В. Семиотические принципы формирования архитектурного пространства [Текст]: Автореф. дис. ...канд. архитектуры:

- 18.00.01 / М. В. Пучков. – Екатеринбург: УралГАХА, 2003. – 24 с.
13. Волегова А. А. Феномен архитектуры нового тысячелетия [Текст] / А. А. Волегова, А. А. Барабанов // Вестник ТГАСУ. – 2008. – № 3 (20). – С. 34-47. – С.37.
14. Мироненко В. П., Доценко А. С., Ефремова Н. В. Техногенное формообразование на основе детерминированного хаоса в современной концептуальной архитектуре // Вісник ХДАДМ. – 2007 – №5. – С. 77.
15. Стародубцева Л. В. Архітектура постмодернізму: Історія. Теорія. Практика. – К.: Спалах, 1998. – 208 с.
16. Конопльова О. В. Архітектурна ідея та засоби її формування в творчій діяльності архітектора. – Автореф. ...кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – Київський національний університет будівництва і архітектури. – Київ, 2002.
17. Черкес Б. С., Лінда С. М. Архітектура сучасності. Остання третина ХХ – початок ХХІ ст. / Навчальний посібник. – Л.: Львівська політехніка, 2010.
18. Волчок Ю. П. «Времена не выбирают». Максимум в жизни и архитектуре. Отечественный опыт. ХХ век. // Образы истории отечественной архитектуры новейшего времени. – М.: РААСН, 1996. – С.115-144;

УДК 72.01

Швиденко О.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

ЦІННІСТЬ ТА ЗБЕРЕЖЕНІСТЬ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ 1910-1940-Х РОКІВ, ЩО ВНЕСЕНО ДО СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ

Актуальність теми. Вже багато років місто Харків пишається Будинком державної промисловості – перлиною архітектури Сучасного руху. Саме ця будівля презентувала світові у 1920-х – 1930-х роках обличчя нової України. Не випадково Держпром оспіваний поетами та письменниками, чий образ відбився у малюнках, художніх фото, та навіть у кінострічках, був розтиражований журналами, плакатами та листівками як у СРСР, так і за його кордонами [1].

Не зважаючи на те, що будівлю було споруджено у 1925-1928 роках, вже у 1934 році у професійному середовищі архітекторів, її зафіксували як найкращий витвір радянської архітектури [2]. Будинок державної промисловості став еталоном сучасної ділової будівлі. Відбулась така ж професійна подія, як будинок школи Баухаусу чи вілли Ле Корбюзьє.

Держпром, що будувався як показовий витвір, майже не постраждав під час II Світової війни і був поновлений вже у 1944 році. Під час післявоєнної перебудови ансамблю площі Дзержинського (Свободи), серцем якого він є, за

особистим розпорядженням М. Хрущова Держпром було залишено без змін [3]. До кінця ХХ століття Держпром експлуатувався без значних перебудов. Але обстеження 1999 року показало, що ряд конструктивних елементів Держпрому знаходилися у незадовільному технічному стані, інженерне обладнання будинку набуло повного фізичного та морального зношення [4].

Перед науковцями та реставраторами, що займаються пам'яткою архітектури – Будинком державної промисловості у Харкові постала задача виробити концепцію реставраційних робіт [5]. Проблема виникла через те, що пам'ятка вже не може зберігатись без змін і потребує негайних дій, а з іншого боку повна класична реставрація пам'ятки нереальна через її великі розміри та неможливість відтворення багатьох матеріалів 1920-х років, до того ж рішення ускладнює не регулярне та дуже повільне фінансування проекту [6].

Метою дослідження є вивчення досвіду збереження інших пам'яток цього часу, які залишилися автентичними, що є обов'язковою умовою внесення до